

Ve druhé polovině 18. století a začátkem století devatenáctého vynikají mezi nástěnnými hodinami v Čechách práce Engelbrechtů, a to jak gnómonickou bohatostí a správností, tak i výtvarným provedením. Hodiny jsou často signované a datované, takže víme, že jejich autory byli Jan a Antonín Engelbrechtové. Oba vyrobili též několik stovek přenosných slunečních hodin, které jsou dnes ozdobou mnoha muzeí ve světě i u nás, např. v pražském Národním technickém muzeu a v Uměleckoprůmyslovém muzeu. Na snímku jsou mosazné stolní hodiny od Jana Engelbrechta z Berouna, které pocházejí z Astronomického ústavu UK a nyní jsou vystaveny na Štefánikově hvězdárně na Petříně.

Nástěnné hodiny Engelbrechtů mají několik charakteristických znaků. Využívají šikmý polos zasazený hluboko do zdi, přidržovaný zhruba v polovině své délky vodorovnou tyčí zakotvenou ve zdi pod polosem. Na vhodném místě polosu bývá kulíčkový nodus, jehož stín ukazuje datum nebo jiný analogický údaj. Číselník obepíná stuha nesoucí římské číslice polorojních hodin. Stuha sleduje nejčastěji tvar čtverce anebo obdélníku, takže dobře ladí s pravouhlými prvky fasád, zejména s okny. Mezi volnými konci stuhy na horní straně hodin bývá letopočet (arabskými číslicemi) a případně signatura — například *Engelbrecht Beraunensis*, nebo *Fecit Engelbrecht* (v obou případech jde o Jana), hodiny jeho syna jsou signovány např. *Anton Engelbrecht*. Hodinové čáry míří k bodu, v němž je ukotven polos, nejsou však dotaženy až k němu, ale končí šipkami už ve vzdálenosti rovné dvojnásobku až trojnásobku šíře stuhy. Mezi hodinovými čarami jsou kratší čáry vyznačující půlhodiny a tam, kde mají dostatečný odstup, často zejména kolem poledne, jsou mezi ně nakresleny ještě kratší čáry pro čtvrt hodiny; všechny vycházejí z vnitřního okraje stuhy. Na volné ploše mezi vnitřními konci hodinových čar bývá kalendárium, na němž ukazuje stín nodu; křivky obratníků končí v některých případech až na stuze. Někdy jsou mezi hyperbolami obratníků zakresleny též části hyperbol odpovídající např. určité délce noci resp. světlého dne k danému datu, tento údaj je zde pak označen číslicemi (*Longitudo Diei*, *Longitudo Noctis*). Obratníky a přímkový rovník nesou značky Kozoroha, Raka, Berana a Vah.

Je pozoruhodné, že alespoň některé číselníky hodin Engelbrechtů přežily různé opravy, aniž by se zvláště zdeformovala poloha anebo tvar jejich prvků. I dnes proto můžeme potvrdit gnómonickou správnost hodin, která v době vzniku vyžadovala nejen pečlivou práci, ale i základní astronomické vědomosti a případnou spolupráci s astronomem. Týkalo se to jednak určení azimutu zdi s přesností kolem jednoho stupně, jednak výkresu číselníku. Zejména u Jana Engelbrechta můžeme předpokládat obojí, spolupracoval totiž s klementinskými astronomy Josefem Steplingem (1716–1778), který byl ředitelem observatoře v letech 1751–1777, a Antonínem Strnadem (1747–1799), ředitelem v letech 1781–1799. O vzá-

jemných kontaktech svědčí např. níže citovaný zápis kronice města Berouna anebo Zinnerova poznámka v knize ??, že u jedněch Engelbrechtových přenosných hodin v Oxfordském muzeu je přiloženo Steplingovo osvědčení o schopnostech autora. V korespondenci klementinské hvězdárny ?? však zmínky o Engelbrechtech nena-
jdeme, jedná se však o korespondenci vzniklou až po rozpuštění jezuitského řádu v roce 1773, dopisy dřívější nejsou u nás k dispozici.

V našem katalogu je označeno ??? hodin jako práce Engelbrechtů a u ??? hodin je naznačeno jejich možné autorství; celkový seznam je zařazen na konci této kapitoly. Polák v práci ?? uvádí signované hodiny Jana Engelbrechta na zámku v Třeboni, na radnici v Litoměřicích a v usedlosti Cibulka v Praze 5, od Antonína Engelbrechta hodiny na Křivoklátu, na barokní faře v Pelhřimově a na hospodářské budově naproti zámku v Suchomastech u Berouna; a dále jako ne-signované hodiny s charakteristickými znaky pro práci Engelbrechtů troje hodiny na zámku ve Lnářích, hodiny na kostele naproti zámku v Dobříši a hodiny nad branou hradu Lemberka.

Prameny k biografickým datům Engelbrechtů hledali v průběhu let tři badatelé, jejichž výsledky zde citujeme. Bedřich Polák s pomocí berounského archiváře J. Königa nalezl (do roku 1979, kdy předával práci ?? do tisku) tyto údaje:

V matrice M2-1/18 (Státní archiv Praha) je záznam o svatbě Joana Engelbrechta, bývalého hoboisty plukovní hudby knížete Callenberga, a Lidmily Spievaczek, která se konala v Berouně 23. srpna 1779. Svědky byli krejčí Franciscus Hauska a hodinář Joannes Korschen, oba z Berouna.

V rukopisné Kronice města Berouna (Národní muzeum Praha) v kapitole „Světští, jako umělci a učenci v Berouně narození v dřívějších letech“ stojí: „1780. leden 31. (narozen) Antonín Engelbrecht z Jana a Ludmily. Otec a syn sestrojovali sluneční hodiny, poslední s astronomem Strnadem, první se Steplingem, a to nejen v Čechách, ale i v jiných zemích, na stěně a mosazné, s podpisem Engelbrecht de Beraun. Syn potom ne již sluneční, ale stojací hodiny dělal v Mělníku.“

Radní manuál (v roce 1979 uložen v Městském archivu v Berouně) obsahuje zápis „Dne 23. října 1781 přijat Jan Engelbrecht se synem Antonínem za měšťana a přísahu vykonal.“

Záznam o úmrtí Jana Engelbrechta obsahuje matrika M2-1-28 (Státní archiv Praha) „Dne 13. března 1807 zemřel v Berouně v domě č. p. 19 Joannes Engelbrecht, měšťan, ve věku 81 let stářím.“

Karl Fischer (19???-198???) zjistil do roku 1963, kdy byla vydána práce ??, že v katastrální knize města Berouna je u domu č. p. 129 uveden Johann Engelbrecht, „Němec z Hrise z Parajdu“, což Fischer interpretuje jako „říšský Němec z Bayreuthu“. Dále uvádí, že Antonín se mezi lety 1808 a 1814 přestěhoval do Mělníka, kde byl zapsán r. 1816 jako majitel domu č. p. 32, v němž dne 26. července 1831 zemřel. Fischer se však věnuje hlavně přenosným slunečním hodinám

Engelbrechtů a zmiňuje se jen na okraj o nástěnných hodinách na pražské Cibulce a v Suchomastech u Berouna.

Ernst Zinner připravoval v Čechách podklady pro svou práci ??, která vyšla roku 1967, naposledy při návštěvách během druhé světové války. Beroun navštívil dvakrát, posledně v roce 1940. Píše doslovně, že Johann Engelbrecht I. z Berouna u Prahy vyráběl sluneční hodiny mezi roky 1680 a 1684 a Johann Engelbrecht II. převzal po něm tuto činnost, kterou prováděl až do roku 1804; první jmenovaný byl údajně snad jeho prastrýcem. Anton Engelbrecht, usazený v Mělníku, byl podle něho příbuzným Johanna Engelbrechta II., protože napodoboval jeho číselníky slunečních hodin. Také Zinner se v citované práci věnuje hlavně přenosným slunečním hodinám. Na existenci dvou Janů Engelbrechtů usoudil Zinner snad podle toho, že našel takto signované hodiny právě z let 1680–1684. Může jít buď o padělek (jak soudí Fischer) anebo o chybné obnovení poškozených nápisů při zednických opravách hodin. V každém případě pátrání B. Poláka po existenci nějakého Engelbrechta v berounských matrikách ze 17. století nepřineslo žádný výsledek.

Vzhledem k tomu, že Jan Engelbrecht se narodil v letech 1726 až 1727, v době Steplingovy smrti (1778) mu bylo 51 nebo 52 let (ženil se v srpnu 1779, tedy ještě o rok později). Jednoduchá aritmetika říká jednak, že nevěsta musila již být „v požehnaném stavu“, ale navíc, že k faktické spolupráci syna Antonína a klementinského ředitele Antonína Strnada (1747- 1799) mnoho času nezbývalo, protože v době Strnadovy smrti mu bylo teprve 19 let. Musíme tedy uzavřít, že zmínka o spolupráci Engelbrechtů a klementinských astronomů Steplinga a Strnada v berounské městské kronice, jejímž autorem je berounský děkan J. A. Seydl (1775–1837), se musela vztahovat hlavně na otce Jana Engelbrechta. To je celkem v souladu i s tím, že hodiny signované Antonínem jsou ve srovnání s hodinami jeho otce přece jen gnómonicky chudší.

??? spojit s článkem M. Noska (jsou tam dobré popisy jednotlivých hodin a fotografie)

??? seznam hodin E.